

Als je het licht niet kunt zien

Anthony Doerr

Als je het licht niet
kunt zien

the house of books

Oorspronkelijke titel: *All the Light We Cannot See*
Oorspronkelijk uitgegeven door: Scribner, 2014
© Anthony Doerr, 2014
© Vertaling uit het Engels: Eefje Bosch, 2015
© Nederlandse uitgave: The House of Books, Amsterdam 2015
Omslagontwerp: Wil Immink Design, Maastricht
© Omslagfoto: Getty Images
Foto auteur: © Isabelle Selby
Typografie: ZetSpiegel, Best

ISBN 978 90 443 4594 0
ISBN 978 90 443 4595 7 (e-book)
NUR 302

www.thehouseofbooks.com

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

The House of Books is een imprint van Overamstel uitgevers bv

Voor Wendy Weil
1940-2012

In augustus 1944 werd het historische ommuurde centrum van Saint-Malo, het mooiste juweel van de Smaragdkust van Bretagne in Frankrijk, bijna in zijn geheel in de as gelegd... Van de 865 gebouwen binnen de omwalling bleven er slechts 182 overeind en allemaal werden ze in meer of mindere mate door het vuur beschadigd.

– Philip Beck

Wij hadden nooit aan de macht kunnen komen, of deze zo goed kunnen aanwenden, zonder de radio.

– Joseph Goebbels

Nul

7 AUGUSTUS 1944

Pamfletten

Het is al bijna donker als ze uit de lucht komen vallen. De wind drijft ze voort over de stadswallen, ze dwarrelen over de daken, fladderen door de openingen tussen de huizen. Hele straten wervelen ermee vol, het wit steekt af tegen de kinderkopjes. DRINGEND BERICHT AAN DE INWONERS VAN DEZE STAD, staat erop. VERTREK ONMIDDELIJK NAAR OPEN LAND.

Het getij komt op. De maan hangt klein, geel en halfvol in de lucht. Op de daken van de strandhotels aan de oostkant, en in de tuinen daarachter, laten een stuk of zes Amerikaanse artillerie-eenheden brandende ballen in de monden van mortieren vallen.

Bommenwerpers

Om middernacht steken ze het Kanaal over. Ze zijn met zijn twaalf en zijn allemaal vernoemd naar een liedje: Stardust en Stormy Weather en In the Mood en Pistol-Packin' Mama. Heel in de verte glijdt de zee onder hen door, vol met ontelbare witte schuimkopjes. Algauw zullen de navigators de lage eilandbulten aan de horizon zien verschijnen.

Frankrijk.

Intercoms kraken. Bedachtzaam, sloom bijna, verliezen de bommenwerpers aan hoogte. Langs de hele kust schijnen streepjes rood licht omhoog vanuit de locaties met luchtafweergeschut. Er doemen donkere scheepswrakken op, tot zinken gebracht of verwoest, een ervan heeft een doorboorde boeg, een ander gaat in laaiende vlammen op. Op een van de buitenste eilanden rennen schapen in paniek tussen de rotsen door.

In elk vliegtuig tuurt een bommenrichter door een richtraam en telt tot twintig. Vier vijf zes zeven. Voor de bommenrichters ziet de ommuurde stad op haar granieten, steeds dichterbij komende landtong eruit als een boosaardige tand; iets zwarts en gevaarlijks, een laatste abces dat nog moet worden weggesneden.

Het meisje

In een uithoek van de stad, op de vijfde en hoogste verdieping van een hoog, smal huis aan de rue Vauborel 4, gaat een blind zes-tienjarig meisje dat Marie-Laure LeBlanc heet op haar knieën naast een lage tafel zitten. Op die tafel staat een maquette die het hele tafelblad in beslag neemt, een miniatuuruitvoering van de stad waarin ze neerknielt, met replica's op schaal van honderden huizen, winkels en hotels binnen de omwalling. De kathedraal met zijn opengewerkte spits en het logge oude Château de Saint-Malo, en langs de kust de villa's, keurig in het gelid en bezaaid met schoorstenen. Vanaf het gedeelte van het strand dat Plage du Môle heet steekt een smalle houten aanlegsteiger uit; boven de vismarkt bevindt zich een atrium met een delicaat ruitpatroon; op de piepkleine pleintjes staan overal minuscule bankjes, waarvan de kleinste niet groter zijn dan een appelpit.

Met haar vingertoppen gaat Marie-Laure langs de centimeterbrede stadswal en trekt ze een onregelmatige sterrenvorm rond de hele maquette. Boven op de muren waar vier ceremoniële kanonnen naar zee gericht staan, vindt ze de opening. 'Bastion de la Hollande,' fluistert ze en ze laat haar vingers een klein trappetje af lopen. 'Rue des Cordiers, rue Jacques Cartier.'

In een hoek van de kamer staan twee zinken emmers, tot aan de rand gevuld met water. Gooi ze maar helemaal vol, heeft haar oudoom haar geleerd, zo vaak je maar kunt. Net als de badkuip op de tweede verdieping. Je weet maar nooit wanneer het water weer wordt afgesloten.

Met haar vingers gaat ze terug naar de spits van de kathedraal. Zuidwaarts, naar de Poort van Dinan. De hele avond heeft ze met haar vingers de maquette doorgewandeld, in afwachting van haar oudoom Etienne, van wie dit huis is en die gisteravond, terwijl zij lag te slapen, is weggegaan en nu nog steeds niet terug is. En nu is het alweer avond, er is weer een etmaal verstreken, buiten is het stil en ze kan de slaap niet vatten.

Ze kan de bommenwerpers van vijf kilometer afstand horen. Een aanzwellend gebrom. De ruis in een zeeschelp.

Als ze het slaapkamerraam opent, klinkt het lawaai van de vliegtuigen harder. Maar verder is de avond angstaanjagend stil: geen motoren, geen stemmen, geen geroezemoes. Geen sirenes. Geen voetstappen op de keien. Zelfs geen meeuwen. Alleen door de vloed opgestuwde golven, die een straat verder en vijf verdiepingen lager tegen de onderkant van de omwalling aan klotsen.

En nog iets anders.

Een zacht geklapper, heel dichtbij. Voorzichtig zet ze het linkerluik open en strijkt met haar vingers langs de latjes van het rechter. Daar zit een papiertje tussen.

Ze houdt het tegen haar neus. Het ruikt naar verse inkt. Benzine, misschien. Het papier knispert; het zit er nog niet lang.

Op kousenvoeten blijft Marie-Laure voor het raam staan aarzelen, in haar slaapkamer, waar de schelpen boven op haar kledingkast liggen uitgestald en kiezelsteentjes op de plinten liggen. Haar stok staat in de hoek; haar grote brailleboek ligt ondersteboven op haar bed. Het gebrom van de vliegtuigen zwelt aan.

De jongen

Vijf straten noordwaarts wordt een witblonde, achttien jaar oude Duitse soldaat met de naam Werner Pfennig wakker van een zwak, staccato gebrom. Nauwelijks meer dan een zacht gezoem. Vliegen die ergens verderop tegen een raam op botsen.

Waar is hij? De zoete, licht chemische geur van wapenolie; het ruwe hout van nieuwe granaatkisten; de geur van mottenballen, als een oude spreij – hij bevindt zich in het hotel. Natuurlijk. L'Hôtel des Abeilles, het Bijenhotel.

Het is nog avond. Het is nog vroeg.

Vanaf de kust klinkt gefluit en gedreun: luchtafweergeschut.

Een korporaal van de luchtafweer rent de gang door, op weg naar het trappenhuis. 'De kelder in,' roept hij over zijn schouder en Werner doet zijn zaklantaarn aan, rolt zijn deken in zijn legertas en gaat de gang op.

Nog niet zo lang geleden was het Bijenhotel een vrolijke plek, met felblauwe luiken aan de voorgevel, oesters op ijs in het café en Bretonse kelners die met een vlinderdas om achter de bar glazen stonden te poleren. Het bevatte eenentwintig gastenkamers en een lobby met een open haard ter grootte van een vrachtwagen en het bood een indrukwekkend uitzicht op zee. In de weekends kwamen Parijzenaren hier een aperitief drinken, langer geleden nog weleens afgezanten van de republiek – ministers, onderministers, abten en admiralen – en in de eeuwen dáárvoor: getaande kaapvaarders, moordenaars, plundersaars, rovers, zeelui.

Vóór die tijd, nog voor het überhaupt een hotel was, vijf volle eeuwen geleden, woonde er een rijke kaperkapitein die zijn piratenleven had ingeruild voor het bestuderen van bijen in de weilanden buiten Saint-Malo, waarbij hij aantekeningen in een boekje krabbelde en de honing rechtstreeks van de raat at. In de randen boven de deurbalken staan nog steeds bijen in het eikenhout gekerfd; de met klimop overwoekerde fontein op de binnenplaats heeft de vorm van een bijenkorf. Het mooist vindt Werner de vijf vervaagde fresco's

op de plafonds van de grootste kamers op de bovenste verdieping, waarop bijen ter grootte van een kind tegen een blauwe achtergrond rondzweven, grote lome hommels en werkbijen met transparante vleugels, en waar, boven een zeshoekige badkuip, één enkele drie meter lange koningin, met meerdere ogen en een gouden vacht op haar buik, over het plafond kronkelt.

In de afgelopen vier weken is het hotel omgebouwd tot iets anders: een fort. Een detachement van Oostenrijkse artilleristen heeft er alle ramen dichtgespijkerd en alle bedden omvergegooid. Ze hebben de ingang gebarricadeerd, de trappenhuizen volgestapeld met kratten vol granaten. De derde verdieping van het hotel, met tuinkamers met Franse balkonnetjes die direct uitkomen op de omwalling, biedt nu onderdak aan een verouderd hogesnelheidslucht-doelgeschut, een zogenoemde 88, dat in staat is om granaten van negenenhalve kilo veertien kilometer ver te schieten.

‘Hare Majesteit’, zo werd het kanon door de Oostenrijkers genoemd, en de hele afgelopen week hebben deze mannen ervoor gezorgd, als werkbijen voor hun koningin. Ze hebben haar olie gevoerd, haar loop opnieuw geveerd, haar wielen gesmeerd; ze hebben zandzakken als geschenken aan haar voeten gelegd.

De koninklijke *acht acht*, een dodelijke monarch die hen allemaal moet beschermen.

Werner bevindt zich in het trappenhuis, halverwege de begane grond, als de 88 twee keer kort achter elkaar wordt afgevuurd. Het is voor het eerst dat hij het wapen van zo dichtbij hoort en het klinkt alsof het bovenste deel van het hotel eraf wordt geblazen. Hij struikelt en drukt zijn armen tegen zijn oren. Het gebouw trilt op zijn grondvesten.

Twee verdiepingen boven zich hoort Werner de Oostenrijkers zich verdringen en haar opnieuw laden, gevolgd door het langzaam wegstervende gegil van twee granaten die over de oceaan suizen en nu al drie of vier kilometer verder zijn. Een van de soldaten, realiseert hij zich, staat te zingen. Of misschien zijn het er wel meer. Misschien staan ze wel allemaal te zingen. Acht mannen van de Luftwaffe, van wie er niet één het komende uur zal halen, zingen een liefdeslied voor hun koningin.

Achter de straal van zijn zaklantaarn aan loopt Werner de lobby

door. Het enorme wapen ontbrandt een derde keer en ergens in de buurt klinkt glasgerinkel. Met veel gerommel komt er een enorme lading roet de schoorsteen uit vallen en de hotelmuren weergalmen als een klok die slaat. Werner is bang dat door het lawaai de tanden uit zijn mond zullen worden geslagen.

Moeizaam trekt hij de kelderdeur open en blijft dan even staan, alles om hem heen lijkt te draaien. 'Is dit het dan?' vraagt hij. 'Komen ze echt?'

Maar wie kan hem antwoord geven?

Saint-Malo

Zuchtend en steunend worden in alle straatjes de laatste niet-geëvacueerde inwoners wakker. Oude vrijsters, prostituees, mannen van boven de zestig. Treuzelaars, collaborateurs, ongelovigen, dronkaards. Nonnen uit allerlei ordes. De armen. De koppigen. De blinden.

Sommigen haasten zich naar de schuilkelders. Anderen maken zichzelf wijs dat het maar een oefening is. Weer anderen blijven treuzelen om nog even een deken of een pakje speelkaarten te pakken.

D-day was twee maanden geleden. Cherbourg is bevrijd, Caen is bevrijd, Rennes ook. Half West-Frankrijk is vrij. In het oosten hebben de Sovjets Minsk heroverd; in Warschau is het Poolse Binnenlandse Leger in opstand gekomen; een paar kranten durven te beweren dat het tij gekeerd is.

Maar niet hier. Niet in deze laatste citadel aan de rand van het continent, dit laatste Duitse bastion aan de Bretonse kust.

Hier, zo wordt gefluisterd, hebben de Duitsers onder de middeleeuwse muren twee kilometer aan onderaardse gangen hersteld; ze hebben nieuwe verdedigingslinies, nieuwe leidingen, nieuwe ontsnapingsroutes aangelegd, ondergrondse netwerken van een verbazingwekkende complexiteit. Onder het schiereiland waar het fort van La Cité op staat, aan de overkant van de rivier vanuit de oude stad gezien, liggen verbandkamers, munitiekamers, zelfs een ondergronds ziekenhuis, zo wordt tenminste beweerd. Ze hebben er airconditioning, een watertank van tweehonderdduizend liter, een directe lijn naar Berlijn. Er zijn vlammenwerpende boobytraps, er is een heel web van kleine bunkers met periscopisch zicht; ze hebben voldoende zwaar geschut om elke dag, een jaar lang, de hele dag door granaten in zee te werpen.

Hier, wordt gefluisterd, staan duizend Duitsers klaar om te sterven. Of vijfduizend. Misschien nog wel meer.

Saint-Malo: de stad wordt aan vier kanten omgeven door water. Haar verbinding met de rest van Frankrijk is zwak: een opgehoogd

voetpad, een brug, een landtong van zand. Wij zijn in de eerste plaats Maloër, zeggen de inwoners van Saint-Malo altijd. Dan pas Breton. En pas als het echt niet anders kan, Fransoos.

In het stormachtige licht krijgt het graniet een blauwe gloed. Bij hoogtij dringt de zee de kelders in het hart van de stad binnen. Bij laagtij steken de ribben vol zeepokken van wel duizend scheepswrakken uit boven de zee.

Al drieduizend jaar lang is dit kleine kaapje aan belegeringen onderhevig geweest.

Maar nog nooit op deze manier.

Een grootmoeder tilt een drukke peuter op. Een dronkenlap, die anderhalve kilometer verderop in een steegje buiten Saint-Servan staat te urineren, haalt een stukje papier uit een heg. DRINGEND BERICHT AAN DE INWONERS VAN DEZE STAD, staat er. VERTREK ONMIDDELIJK NAAR OPEN LAND.

Op de buitenste eilanden flitsen luchtafweereenheden en in de oude stad slingeren de grote Duitse wapens een volgende lichter gillende granaten de zee in. Daar kruipen driehonderdtachtig Fransen, die op een eiland een halve kilometer bij het strand vandaan gevangenzitten in een fort met de naam National, op een maanverlichte binnenplaats tegen elkaar aan en turen naar boven.

Vier jaar lang bezet, en wat brengt het geraas van de naderende bommenwerpers met zich mee? Verlossing? Volledige vernietiging?

Het klakkende geluid van kleine vuurwapens die afgaan. Het doffe gerommel van luchtafweergeschut. Een tiental duiven duikt van de spits van de kathedraal en cirkelt rond boven de zee.

Rue Vauborel nummer 4

Marie-Laure LeBlanc staat in haar eentje in haar slaapkamer en ruikt aan een pamflet dat ze niet kan lezen. Sirenes loeien. Ze doet de luiken dicht en zet het raam weer op de haak. Elke seconde komen de vliegtuigen dichterbij; elke seconde is een seconde verloren. Ze zou naar beneden moeten rennen. Ze zou naar de hoek van de keuken moeten gaan, waar een klein valluik uitkomt op een kelder vol stof en tapijten waar de muizen aan hebben geknaagd en oeroude koffers die al in geen tijden meer zijn geopend.

In plaats daarvan loopt ze terug naar de tafel aan het voeteneind van het bed en gaat naast de maquette van de stad zitten.

Opnieuw vindt ze met haar vingers de buitenste verdedigingsmuren, het Bastion de la Hollande, het kleine trappetje naar beneden. Vanuit dit raam, precies hier, in de echte stad, klopt een vrouw elke zondag haar mat uit. Vanuit dat raam daar riep een jongen ooit: *Kijk uit waar je loopt, ben je soms blind?*

De ruiten rammelen in de sponningen De kanonnen van de lucht-afweer sturen een nieuw salvo de lucht in. De aarde draait een heel klein beetje verder.

Onder haar vingertoppen kruist de miniatuur-rue d'Estrées de miniatuur-rue Vauborel. Ze draait haar vingers naar rechts en laat ze over deurposten gaan. Een twee drie. Vier. Hoe vaak heeft ze dit wel niet gedaan?

Nummer 4: het hoge, vervallen vogelnest van een huis, eigendom van haar oudoom Etienne. Waar ze al vier jaar woont. Waar ze in haar eentje op haar knieën op de vloer zit, terwijl er een dozijn Amerikaanse bommenwerpers op haar af komt geraasd.

Ze drukt het piepkleine voordeurtje in, er schiet een verborgen haakje los en het kleine huisje komt omhoog en los van de maquette. Ze houdt het in haar handen, het is ongeveer zo groot als een van de sigarendozen van haar vader.

Inmiddels zijn de bommenwerpers zo dichtbij dat de vloer onder haar knieën trilt. Buiten in de hal rinkelen de kristallen hangers van

de kroonluchter boven in het trappenhuis. Marie-Laure draait de schoorsteen van het miniatuurhuisje negentig graden. Vervolgens schuift ze drie houten dakpaneeltjes opzij, en keert het ondersteboven.

Er valt een steen in haar hand.

Hij is koud. Het formaat van een duivenei. De vorm van een traan.

Marie-Laure grijpt met haar ene hand het houten huisje stevig vast en met haar andere de steen. De kamer voelt kwetsbaar aan, fragiel. Het lijkt alsof er elk moment enorme vingertoppen door de muren heen kunnen breken.

‘Papa?’ fluistert ze.

Kelder

Onder de lobby van het Bijenhotel is in het gesteente een zee-roverskelder uitgehouwen. Achter alle kratten, kastjes en volle gereedschapsborden zijn de muren van kaal graniet. Het plafond wordt gestut door drie massieve, met de hand gehouwen balken, die hierheen zijn gesleept uit een of ander oeroud Bretons bos en door paardenspannen en een hijskraan op hun plek zijn gezet.

Een enkel peertje werpt overal een flikkerende schaduw op.

Werner Pfennig zit op een klapstoel voor een werkbank, kijkt hoe vol zijn batterij nog is en zet een koptelefoon op. De radio is een met staalplaat beklede zendontvanger met een bandantenne van 1 meter 60. Die stelt hem in staat te communiceren met een identiek apparaat boven, met twee andere luchtafweereenheden binnen de muren van de stad en met de leiding van het ondergrondse garnizoen aan de overkant van de riviermond.

De zendontvanger maakt een zoemend geluid terwijl hij opwarmt. Een verkenner leest coördinaten voor in de zendspoel en een artillerist herhaalt ze weer naar hem. Werner wrijft in zijn ogen. Achter hem staan in beslag genomen schatten tot aan het plafond toe opgestapeld: opgerolde tapijten, staande klokken, kledingkasten en enorme geschilderde landschappen vol craquelé. Op een plank tegenover Werner staan acht of negen gipsen hoofden, waarvan de bedoeling hem volstrekt onduidelijk is.

De zwaarlijvige stafonderofficier Frank Volkheimer komt de smalle houten trap af en bukt vanwege de balken. Hij glimlacht vriendelijk naar Werner en neemt plaats op een met goudzijde beklede stoel met een hoge leuning. Zijn geweer rust op zijn enorme bovenbenen, waar het eerder lijkt op een klein stokje.

Werner zegt: 'Gaat het beginnen?'

Volkheimer knikt. Hij doet zijn zaklantaarn uit en knippert met zijn opvallend tere wimpers in het duister.

'Hoe lang gaat het duren?'

'Niet zo lang. Hier beneden zitten we veilig.'

De genieofficier, Bernd, komt als laatste. Hij is een kleine man met muizig haar en twee ongelijke pupillen. Hij doet de kelderdeur achter zich dicht, vergrendelt hem en gaat halverwege op de houten trap zitten met een grimmige blik op zijn gezicht, angst of lef, dat is moeilijk te zeggen.

Nu de deur dicht is, klinkt het geluid van de sirenes zachter. Boven hun hoofd flikkert het peertje aan het plafond.

Water, bedenkt Werner. Ik ben water vergeten.

Een tweede luchtafweereenheid in een verre uithoek van de stad schiet en daarna gaat de 88 boven weer af, keihard, dodelijk, en Werner luistert naar de granaten die gillend door de lucht vliegen. Hele watervallen van stof komen met veel geruis van het plafond. Door zijn koptelefoon heen kan Werner de Oostenrijkers boven nog steeds horen zingen.

... auf d'Wulda, 140140auf d'Wulda, da scheint d'Sunn a so gulda...

Volkheimer plukt slaperig aan een vlek op zijn broek. Bernd blaast in zijn handen. De zendontvanger kraakt van de wind, de luchtdruk, de door de projectielen beschreven banen. Werner denkt aan thuis: Frau Elena, die gebogen over zijn kleine schoentjes een dubbele knoop in elke veter legt. Sterren die langs een dakvenster schieten. Zijn kleine zusje, Jutta, met een deken om haar schouders en een koptelefoon tegen haar linkeroor gedrukt.

Vier verdiepingen hoger knallen de Oostenrijkers nog een granaat in het rokende staartstuk van de 88, kijken de draai-inrichting nog eens na en houden hun oren dicht terwijl het wapen wordt afgevuurd, maar hier beneden hoort Werner alleen maar de radiostemmen uit zijn jeugd. *De Godin van de Geschiedenis keek neer op de aarde. Enkel door de heetste vuren kan loutering worden bereikt.* Hij ziet een woud vol verwelkende zonnebloemen. Hij ziet een vlucht spreuwen opfladderen uit een boom.

Bommen los

Zeventien achttien negentien twintig. Nu glijdt de zee onder de richtramen door. Nu de daken. Twee kleinere vliegtuigen vullen de luchtweg met rook en de voorste bommenwerper laat luidruchtig zijn lading vallen. Elf andere volgen zijn voorbeeld. De bommen vallen diagonaal; de bommenwerpers vliegen omhoog en verdwijnen.

De onderkant van de hemel kleurt zwart van de spikkels. Marie-Laures oudoom, met een paar honderd anderen opgesloten binnen de hekken van het Fort National, driekwart kilometer bij de kust vandaan, kijkt met samengeknepen ogen omhoog en denkt: sprinkhanen, en hij herinnert zich uit een stoffige les op de dorpschool een gezegde uit het Oude Testament: *De sprinkhanen hebben geen koning, toch zijn ze allemaal in rangen verdeeld.*

Een duivelse horde. Omgekeerde zakken met bonen. Honderd gebroken rozenkransen. Er zijn wel duizend metaforen, die geen van alle volstaan: veertig bommen per vliegtuig, vierhonderdtachtig bij elkaar opgeteld, tweeëndertigduizend kilo aan explosieven.

Er daalt een lawine neer op de stad. Een orkaan. Theekopjes schuiven van de planken. Schilderijen glijden van de spijkers. Na nog een kwartseconde zijn de sirenes niet meer te horen. Er is helemaal niets meer te horen. Het geraas klinkt nu hard genoeg om je trommelvliezen te laten scheuren.

Het luchtafweergeschut schiet zijn laatste granaten de lucht in. Twaalf bommenwerpers keren onbeschadigd terug de blauwe avond in.

Op de vijfde verdieping van rue Vauborel nummer 4 kruipt Marie-Laure onder haar bed en ze houdt de steen en het kleine maquette-huisje tegen haar borstkas geklemd.

In de kelder onder het Bijenhotel geeft het enige peertje aan het plafond de geest.

Een

1934

Muséum National d'Histoire Naturelle

Marie-Laure LeBlanc is een lang, zesjarig meisje in Parijs met sproeten en met een gezichtsvermogen dat snel achteruitgaat als haar vader haar meestuurt op een kinderrondleiding in het museum waar hij werkt. De gids is een gebochelde oude suppoost, zelf niet veel groter dan een kind. Hij tikt met het puntje van zijn stok op de vloer om de aandacht te trekken, en leidt vervolgens zijn twaalf pupillen door de tuinen heen naar de galerijen.

De kinderen zien technici een fossiel dinosaurusdijbeen met krollen omhoogtakelen. Ze zien een opgezette giraffe in een kast staan, met loslatende stukjes vel op de rug.

Ze kijken in de lades van taxidermisten, vol veren, klauwen en glazen ogen; ze bladeren door tweehonderd jaar oude herbariumpagina's, opgesierd met orchideeën, margrietten en kruiden.

Uiteindelijk gaan ze zestien traptreden op naar de Galerij van Mineralogie. De gids laat hun agaatsteen uit Brazilië zien en lila-kleurige amethisten en een meteoriet op een voetstuk, waarvan hij beweert dat die even oud is als het zonnestelsel zelf. Dan leidt hij hen in ganzenmars twee wenteltrappen af en een paar gangen door en blijft hij staan bij een ijzeren deur met een enkel sleutelgat. 'Einde van de rondleiding,' zegt hij.

'Maar wat zit daarachter?' vraagt een meisje.

'Achter deze deur zit nog een afgesloten deur, ietsje kleiner.'

'En daarachter?'

'Een derde afgesloten deur, nog kleiner.'

'En daarachter?'

'Een vierde deur, en een vijfde, en ga zo maar door tot je uitkomt bij een dertiende, een klein afgesloten deurtje, niet groter dan een schoen.'

De kinderen buigen zich naar voren. 'En dan?'

'Achter de dertiende deur,' – de gids wuift met een van zijn onge-lofelijk rimpelige handen – 'bevindt zich de Zee der Vlammen.'

Verwarring. Gewiebel en gedraai.

‘Ach, kom. Hebben jullie nog nooit van de Zee der Vlammen gehoord?’

De kinderen schudden hun hoofd. Marie-Laure kijkt met samengeknepen ogen naar de peertjes die in drie rijen aan het plafond hangen: elk ervan veroorzaakt een regenboogkleurig aureool.

De gids hangt zijn wandelstok aan zijn pols en wrijft in zijn handen. ‘Het is een lang verhaal. Hebben jullie zin in een lang verhaal?’ Ze knikken.

Hij schraapt zijn keel. ‘Eeuwen geleden, op de plek die we nu Borneo noemen, raapte een prins uit een droge rivierbedding een blauwe steen op, omdat hij die zo mooi vond. Maar op de weg terug naar zijn paleis werd de prins overvallen door mannen op paarden, die hem recht in zijn hart staken.’

‘In zijn hart?’

‘Is dat echt gebeurd?’

Een jongen zegt: ‘Ssst.’

‘De dieven stalen zijn ringen, zijn paard, alles. Maar omdat hij de kleine blauwe steen in zijn vuist geklemd hield, hadden ze die over het hoofd gezien. En het lukte de prins om, op sterven na dood, naar huis te kruipen. Daar raakte hij buiten bewustzijn. Op de tiende dag ging hij, tot verbazing van zijn verpleegsters, rechtop zitten, opende zijn hand en daar was de steen.’

De artsen van de sultan spraken van een wonder, volgens hen had de prins zo’n zware verwonding helemaal niet kunnen overleven. De verpleegsters schreven de steen helende krachten toe. De juweliers van de sultan zeiden iets anders: zij zeiden dat de steen de grootste ruwe diamant was die ooit was gezien. Hun meest getalenteerde steenhouwer deed er tachtig dagen over om hem te slijpen, en toen hij klaar was, was de steen helderblauw, het blauw van een tropische zee, maar met in het midden een vleugje rood, als vlammen in een waterdruppel. De sultan liet de diamant voor de prins in een kroon zetten en men zei dat als de jonge prins op zijn troon zat en de zon vanuit een bepaalde hoek op hem viel, hij zo oogverblindend werd dat bezoekers zijn silhouet niet meer van het licht konden onderscheiden.’

‘Weet u zeker dat dit waar is?’ vraagt een meisje.

‘Ssst,’ zegt de jongen.

‘De steen kwam bekend te staan als de Zee der Vlammen. Som-

migen geloofden dat de prins een godheid was, dat hij niet gedood kon worden zolang hij de steen in zijn bezit had. Maar er begon zich iets vreemds voor te doen: hoe langer de prins de kroon ophad, hoe groter ongeluk hem ten deel viel. Binnen een maand verloor hij een broer aan verdrinking en een tweede broer aan een slangenbeet. Binnen zes maanden overleed zijn vader aan een ziekte. En alsof dit allemaal nog niet erg genoeg was, kondigden de bewakers van de sultan aan dat er zich in het oosten een groot leger aan het verzamelen was.

De prins riep zijn vaders adviseurs bijeen. Allemaal zeiden ze dat hij zich op een oorlog moest voorbereiden, op één na, een priester, die vertelde dat hij een droom had gehad. In de droom had de godin van de aarde hem verteld dat de Zee der Vlammen door haar was gemaakt als geschenk voor haar minnaar, de god van de zee, en dat ze het juweel via de rivier naar hem toe had gestuurd. Maar toen de rivier opdroogde en de prins de steen eruit had gevestigd, was de godin razend geworden. Ze vervloekte de steen en de bezitter ervan.'

Alle kinderen buigen zich nog verder naar voren, Marie-Laure ook.

'De vloek luidde als volgt: de bezitter van de steen zou eeuwig blijven leven, maar zolang hij hem bij zich droeg, zou het onheil neerdalen op eenieder die hij liefhad, de een na de ander, als een onophoudelijke stortregen.'

'Eeuwig leven?'

'Maar als de bezitter de diamant in zee zou werpen, en hem zo bij zijn rechtmatige eigenaar afleverde, zou de godin de vloek opheffen. Dus de prins, die inmiddels sultan was, dacht drie dagen en drie nachten na en besloot uiteindelijk om de steen te houden. Die had zijn leven gered; hij geloofde dat hij er onkwetsbaar door werd. Hij liet de tong uit de mond van de priester wegsnijden.'

'Au,' zegt het jongste jongetje.

'Grote vergissing,' zegt het langste meisje.

'De invasietroepen kwamen,' zegt de wacht. 'Ze maakten het paleis met de grond gelijk en iedereen die ze daar aantroffen werd vermoord. De prins is daarna nooit meer gezien, en tweehonderd jaar lang hoorde niemand over de Zee der Vlammen. Volgens sommigen was de steen in meerdere kleinere stenen gehakt; anderen

beweerden dat de steen nog steeds in het bezit was van de prins, die als eenvoudige boer in Japan of Perzië woonde en niet ouder leek te worden.

En zo raakte de steen in de vergetelheid. Tot de dag dat een Franse diamanthandelaar, tijdens een reisje naar de Golcondamijnen in India, een enorme peervormige diamant onder ogen kreeg. 133 karaat. Nagenoeg helemaal zuiver. Zo groot als een duivenei, schreef hij, en zo blauw als de zee, maar met in de kern een rode schittering. Hij maakte een afgietsel van de steen en stuurde die naar een graaf in Lotharingen die bezeten was van edelstenen, waarbij hij hem waarschuwde voor de geruchten over de vloek. Maar de graaf had zijn zinnen nu eenmaal gezet op de diamant. Dus nam de handelaar hem mee naar Europa, waar de graaf hem in het handvat van een wandelstok liet zetten en hem altijd bij zich droeg.'

'O jee.'

'Binnen een maand liep de gravin een keelziekte op. Twee van hun favoriete bedienden vielen van het dak en braken hun nek. Vervolgens stierf de enige zoon van de graaf door een ongeluk tijdens het paardrijden. Hoewel iedereen zei dat de graaf er nog nooit zo goed had uitgezien, werd hij bang om de deur uit te gaan en durfde hij geen bezoek meer te ontvangen. Uiteindelijk was hij er zo van overtuigd dat zijn steen de vervloekte Zee der Vlammen was dat hij de koning vroeg hem in zijn museum op te bergen, onder de voorwaarde dat hij achter slot en grendel ging in een speciaal gemaakte kluis, die tweehonderd jaar lang niet geopend mocht worden.'

'En?'

'En inmiddels zijn er honderdzesennegentig jaar verstreken.'

Alle kinderen vallen even stil. Een aantal van hen maakt het rekensommetje op hun vingers. Dan steken ze allemaal tegelijk hun hand op. 'Mogen we hem zien?'

'Nee.'

'Niet eens de eerste deur openmaken?'

'Nee.'

'Hebt ú hem gezien?'

'Dat heb ik niet.'

'Hoe weet u dan dat hij daar echt in zit?'

'Je moet wel in het verhaal geloven.'

‘Hoeveel is hij waard, monsieur? Zou je er de Eiffeltoren mee kunnen kopen?’

‘Met een diamant zo groot en zo zeldzaam zou je waarschijnlijk wel vijf Eiffeltorens kunnen kopen.’

Ontzag alom.

‘Zijn al die deuren er om dieven buiten te houden?’

‘Misschien,’ zegt de gids met een knipoog, ‘zijn ze er wel om de vloek binnen te houden.’

De kinderen vallen stil. Twee of drie zetten een stap naar achteren.

Marie-Laure zet haar bril af, en de wereld wordt vormloos. ‘Waarom,’ vraagt ze, ‘wordt de diamant er niet gewoon uit gehaald en in zee gegooid?’

De gids kijkt haar aan. De andere kinderen kijken haar aan. ‘Wanneer,’ zegt een van de oudere jongens, ‘heb jij voor het laatst iemand vijf Eiffeltorens in zee zien gooien?’

Er wordt gelachen. Marie-Laure fronst. Het is gewoon een ijzeren deur met een koperen sleutelgat.

De rondleiding is afgelopen, de kinderen stuiven uiteen en Marie-Laure wordt weer bij haar vader in de *Grande galerie* geïnstalleerd. Hij zet de bril op haar neus recht en plukt een blaadje uit haar haar. ‘Was het leuk, *ma chérie*?’

Vanaf de zoldering duikt een klein bruin huismusje naar beneden, dat voor haar op de tegels landt. Marie-Laure steekt haar open hand uit. Het musje houdt zijn kopje scheef, aarzelend. Dan fladdert het weer weg.

Een maand later is ze blind.

Zollverein

Werner Pfennig groeit vierhonderdvijftig kilometer ten noordoosten van Parijs op in een gemeente die Zollverein heet, een mijnbouwcomplex van zestien vierkante kilometer net buiten Essen in Duitsland. Het is een grauwe regio met veel staal, een plek vol gaten. Er roken fabrieksschoorstenen, er rollen locomotieven op verhoogde rails heen en weer en er staan bladerloze bomen op heuvels van mijnafval, als handen van een skelet die uit de onderwereld omhoogkomen.

Werner en zijn kleine zusje, Jutta, groeien op in het kindertehuis, een bakstenen weeshuis van twee verdiepingen in de Viktoriastrasse, waarvan de kamers zijn gevuld met het gehoest van zieke kinderen, het gehuil van pasgeborenen en wat versleten koffers met daarin de laatste bezittingen van overleden ouders: verstelde jurken, dof geworden bestek, dat onderdeel van de uitzet was, vervaagde glasplaatfoto's van door de mijnen verzwolgen vaders.

Werners jonge jaren zijn het armoedigst. Mannen gaan met elkaar op de vuist om baantjes buiten de hekken van Zollverein, kippen-eieren brengen per stuk twee miljoen reichsmark op en een reumatische koorts waart als een wolf in het kindertehuis rond. Er is geen boter of vlees. Fruit is een herinnering. Op sommige avonden, in de ergste maanden, kan de directrice van het tehuis haar twaalf beschermelingen niet meer te eten geven dan wat cakejes van mosterdpoeder en water.

Maar de zevenjarige Werner lijkt boven alles uit te zweven. Hij is te klein voor zijn leeftijd, heeft flaporen en hij praat met een hoog, lief stemmetje: bij het zien van zijn witte haar blijven de mensen verbaasd stilstaan. Sneeuwachtig, melkachtig, krijtachtig. Een kleur die de afwezigheid van kleur is. Elke morgen strikt hij zijn veters, stopt een krant in zijn jas als isolatie tegen de kou en gaat op onderzoek uit. Hij vangt sneeuwvlokjes, kikkervisjes, kikkers in hun winterslaap; hij weet brood te ontfutselen aan bakkers die niet eens genoeg hebben om te verkopen; menigmaal duikt hij op in de keuken

met verse melk voor de baby's. Hij maakt ook van alles: kartonnen dozen, grove tweedekkers, speelgoedbootjes met een werkend roer.

Om de zoveel tijd brengt hij de directrice in verlegenheid met een onbeantwoordbare vraag: 'Waarom krijgen we de hik, Frau Elena?'

Of: 'Als de maan zo groot is, Frau Elena, waarom lijkt hij dan zo klein?'

Of: 'Frau Elena, weet een bij dat hij doodgaat als hij iemand steekt?'

Frau Elena is een protestantse non uit de Elzas die meer opheeft met kinderen dan met gezag. Ze zingt Franse volksliedjes, met een schrille kopstem, koestert een voorliefde voor sherry en valt regelmatig al staande in slaap. Op sommige avonden laat ze de kinderen lang opblijven, terwijl zij hun in het Frans verhaaltjes vertelt over haar jeugd tussen de knusse bergen, waar de sneeuw twee meter dik op de daken lag, met dorpsomroepers en beekjes waar de damp van afsloug in de kou en met rijp bedekte wijngaarden: als een boek van Dickens.

'Kunnen dove mensen hun hartslag horen, Frau Elena?'

'Waarom plakt lijn niet aan de binnenkant van het flesje, Frau Elena?'

Dan moet ze altijd lachen. Ze woelt met haar handen door Werners haar; ze fluistert: 'Ze zullen zeggen dat je te klein bent, Werner, dat je van slechte komaf bent, dat je maar beter geen grote dromen kunt hebben. Maar ik geloof in jou. Ik denk dat jij geweldige dingen gaat bereiken.' Dan stuurt ze hem naar het kleine veldbed dat hij tot het zijne heeft gemaakt, op zolder, onder het dakraam.

Soms zijn Jutta en hij aan het tekenen. Zijn zusje sluipt dan naar Werners bed, en samen liggen ze op hun buik beurtelings met een enkel potlood te tekenen. Jutta is twee jaar jonger, maar wel de meest getalenteerde. Het allerliefst tekent ze Parijs, een stad die ze op welgeteld één foto heeft gezien, op de achterflap van een van de romanetjes van Frau Elena: mansardedaken, wazige appartementengebouwen, het ijzeren raster van een toren in de verte. Ze tekent kromme witte wolkenkrabbers, gecompliceerde bruggen, hordes figuurtjes naast een rivier.

Op andere dagen, in de uren na school, trekt Werner zijn kleine zusje door het mijnencomplex in een wagentje dat hij van oude onderdelen heeft gebouwd. Dan ratelen ze over de lange kiezelpaden, langs mijnwerkershuisjes en vuurtjes in vuilnisvaten, langs ontslagen

mijnwerkers die de hele dag maar wat rondhangen op omgekeerde kratjes, roerloos als een standbeeld. Eén wiel loopt er steeds vanaf en Werner hurkt er dan geduldig naast om de schroeven weer vast te draaien. Om hen heen sloffen de figuren van de tweede ploeg arbeiders de opslagplaatsen in, terwijl de arbeiders van de eerste ploeg terug naar huis schuifelen, ineengedoken, hongerig, met blauwe neuzen en gezichten als zwarte doodshoofden onder hun helmen. ‘Hallo,’ zegt Werner dan opgewekt, ‘goedemiddag’, maar de mijnwerkers strompelen meestal voorbij zonder te antwoorden, misschien zelfs zonder hem ook maar te zien. Ze houden hun blik op het rotsgruis gericht, met de economische ondergang van Duitsland als een zwaard van Damocles boven hun hoofd.

Werner en Jutta doorzoeken glinsterende hoopjes zwart stof; ze klauteren over opgestapelde verroeste machines. Ze trekken besjes van struiken en paardenbloemen uit velden. Soms weten ze in vuilnisbakken aardappelschillen of wortelgroen te vinden; op andere middagen verzamelen ze papier om op te tekenen, of oude tandpastatubes waaruit ze de laatste restjes knippen die ze tot krijt laten opdrogen. Zo nu en dan trekt Werner Jutta helemaal tot aan de ingang van Mijn Negen, de grootste van allemaal, vol lawaai, verlicht zoals een gaskachel door een waakvlam wordt verlicht, met een kolenlift erboven die vijf verdiepingen naar beneden kan, zwiepende kabels, timmerende hamers, roepende mannen, aan alle kanten een en al noeste arbeid, ontberingen en obstakels, en dan kijken ze toe hoe de steenkolenkarretjes uit de aarde omhoog komen rollen en de mijnwerkers met hun lunchtrommeltjes de opslagplaatsen uit komen stromen naar de ingang van de lift, als door het licht aangetrokken insecten.

‘Daarbeneden,’ fluistert Werner tegen zijn zus. ‘Daar is vader doodgegaan.’

En als de avond valt, trekt Werner de kleine Jutta zonder iets te zeggen weer terug door de dichtbebouwde wijken van Zollverein, twee kinderen met sneeuw wit haar op een beroet stuk land die hun schamele schatten naar Viktoriastrasse 3 brengen, waar Frau Elena in de kolenkachel staart en met vermoeide stem een Frans slaapliedje zingt, terwijl een kleuter aan de strik van haar schort trekt en een andere brullend in haar armen ligt.

Sleuteldepot

Aangeboren staar. Aan beide ogen. Ongeneeslijk. ‘Kun je dit zien?’ vragen de artsen. ‘Kun je dit zien?’ Marie-Laure zal de rest van haar leven niets meer kunnen zien. Plekken die ooit vertrouwd voor haar waren – het vierkamerappartement waarin ze met haar vader woont, het kleine pleintje met de bomen eromheen aan het eind van hun straat – zijn nu geworden tot doolhoven die wemelen van gevaar. Lades zitten nooit waar ze zouden moeten zijn. Het toilet is een afgrond. Een glas water staat te dichtbij, te ver weg; haar vingers zijn te groot, altijd te groot.

Wat is blindheid? Waar een muur zou moeten staan, vinden haar handen niets. Waar niets zou moeten staan, stoot ze met haar scheenbeen tegen een tafelpoot. Auto’s razen langs op straat; bladeren fluisteren in de lucht; bloed ruist in haar oren. In het trappenhuis, in de keuken, zelfs naast haar bed, spreken volwassenen hun wanhoop uit.

‘Arm kind.’

‘Arme monsieur LeBlanc.’

‘Heeft het niet makkelijk gehad, hoor. Zijn vader kwam om in de oorlog, zijn vrouw stierf in het kraambed. En nu dit...’

‘Alsof ze vervloekt zijn.’

‘Moet je haar nou toch zien. Moet je hem nou toch zien.’

‘Zou haar ergens anders moeten onderbrengen.’

Dit zijn maanden vol blauwe plekken en ellende; kamers die stampen als zeilboten, halfopen deuren die tegen Marie-Laures gezicht slaan. De enige plek waar ze veilig is, is in bed, met de rand van haar deken tegen haar kin en haar vader rokend in de stoel naast haar, terwijl hij zit te werken aan een van zijn piepkleine maquettes, de kleine hamer *tik tik tik* doet en het kleine stukje schuurpapier een ritmisch, geruststellend raspnd geluid maakt.

..*

De wanhoop houdt niet aan. Daar is Marie-Laure te jong voor en haar vader te geduldig. Vloeken, verzekert hij haar, bestaan niet. Toeval misschien wel, pech of geluk ook. Elke dag neigt enigszins naar succes of mislukking. Maar vloeken bestaan niet.

Zes ochtenden in de week maakt hij haar voor zonsopgang wakker en houdt ze haar armen omhoog terwijl hij haar aankleedt. Kousen, jurk, trui. Als ze genoeg tijd hebben laat hij haar proberen om zelf haar veters te strikken. Dan drinken ze samen een kop koffie in de keuken: heet, sterk, met zoveel suiker als ze maar wil.

Om tien over halfzeven pakt ze haar witte stok uit de hoek, steekt een vinger door de achterkant van haar vaders riem en loopt achter hem aan, drie trappen naar beneden en zes straten door naar het museum.

Om zeven uur precies maakt hij Ingang nummer 2 open. Binnen hangen de vertrouwde geuren: typemachinelint, boenwas, steenstof. De vertrouwde galm van hun voetstappen die de Grande galerie doorkruisen. Hij begroet een nachtportier, dan een wacht, en altijd krijgt hij dezelfde twee woorden ten antwoord: *Bonjour, bonjour*.

Twee keer links, één keer rechts. Haar vaders sleutelbos rammelt. Een slot geeft mee; een hek zwaait open.

In het sleuteldepot, in de zes kasten met glazen deurtjes, hangen duizenden ijzeren sleutels aan haakjes. Er hangen sleutels met een holle baard en sleutels met een ovale bovenkant, liftsleutels en kast-sleutels. Sleutels zo lang als Marie-Laures onderarm en sleutels korter dan haar duim.

Marie-Laures vader is hoofd slotenmaker van het Nationaal Natuurhistorisch Museum. Haar vader schat in dat er zich in de laboratoria, de magazijnen, de vier afzonderlijke openbare musea, de menagerie, de kassen, de vele hectaren kruiden- en decoratieve tuinen in de Jardin des Plantes, en het twaalfstal hekken en paviljoenen van het gehele museumcomplex, twaalfduizend sloten bevinden. Niemand weet er genoeg van af om dat te betwisten.

De hele ochtend staat hij voor het sleuteldepot sleutels uit te delen aan de werknemers: de dierenverzorgers arriveren als eersten, rond acht uur komt het kantoorpersoneel aangejaggerd. Vervolgens drommen de technici, bibliotheekmedewerkers en wetenschappelijk assistenten naar binnen, de wetenschappers als laatsten. Alles is ge-

nummerd en met kleurtjes gecodeerd. Iedere werknemer, van beheerder tot directeur, moet zijn of haar sleutels voortdurend bij zich dragen. Niemand mag zijn gebouw uit met sleutels op zak en niemand mag zijn sleutels op een bureau laten liggen. Het museum bezit tenslotte een jadesteen van onschatbare waarde uit de dertiende eeuw, een cavansiet uit India en een rodochrosiet uit Colorado; achter een door haar vader ontworpen slot ligt een Florentijns medicijnenbakje dat uit een lapis lazuli is gehouwen en waarvoor specialisten elk jaar weer duizenden kilometers afleggen om het te onderzoeken.

Haar vader overheert haar. Kluisleutel of hangslotleutel, Marie? Sleutel van een kast of van een nachtslot? Hij test haar kennis over de locaties van tentoonstellingen, over de inhoud van vitrines. Hij blijft maar onaangekondigd dingen in haar handen stoppen: een gloeilamp, een gefossiliseerde vis, een flamingoveer.

Elke ochtend – ook op zondag – moet ze van hem een uur lang aan een braillewerkboek zitten. *A* is een stip in de bovenhoek. *B* is twee stippen op een verticale streep. *Jean. Gaat. Naar. De. Bakker. Jean. Gaat. Naar. De. Kaasmaker.*

's Middags neemt hij haar mee op zijn ronde. Hij oliet klinken, repareert vitrinekasten, poetst sleutelgatplaatjes. Hij leidt haar van de ene gang naar de andere, van de ene galerij naar de andere. Nauwe gangetjes monden uit in enorme bibliotheken; glazen deuren wijken voor broeikassen die bol staan van de geur van humus, natte krant en lobelia. Er zijn timmerwerkplaatsen, taxidermistateliers, hectaren vol planken en kleine laatjes, hele musea binnen het museum.

Op sommige middagen laat hij Marie-Laure achter in het laboratorium van dr. Geffard, een weekdierexpert op leeftijd, wiens baard altijd naar vochtige wol ruikt. Dr. Geffard laat dan alles uit zijn handen vallen, trekt een fles malbec open en vertelt Marie-Laure met zijn fluisterstem over de riffen die hij bezocht toen hij nog jong was: de Seychellen, Belize, Zanzibar. Hij noemt haar Laurette; hij eet elke middag om drie uur een geroosterde eend; in zijn hoofd huist een schijnbaar onuitputtelijke catalogus van Latijnse namen.

Aan de achterste muur van dr. Geffards lab staan kasten met meer laatjes dan ze kan tellen, een voor een mag ze die van hem opentrekken en de schelpjes eruit halen – wulken, zeeslakken, keizerlijke ke-

gelschelpen uit Thailand, kroonslakken uit Polynesië – het museum bezit wel meer dan tienduizend soorten, meer dan de helft van alle bekende soorten in de wereld, en Marie-Laure mag de meeste ervan aanraken.

‘Kijk die schelp, Laurette, is van een lila zeeslak geweest, een blind slakje dat zijn hele leven aan het zeeoppervlak woont. Zodra hij in de oceaan wordt losgelaten, roert hij door het water om bubbeltjes te maken, verbindt die bubbeltjes met slijm aan elkaar en bouwt er een vlot van. Daarop laat hij zich in het rond blazen en voedt hij zich met alle rondrijvende, ongewervelde waterdiertjes die hij tegenkomt. Maar als hij zijn vlot ooit kwijtraakt, zinkt hij en is hij ten dode opgeschreven...’

Een *Carinaria*-schelp is tegelijkertijd licht en zwaar, hard en zacht, glad en ruw. Met de purperslak die dr. Geffard op zijn bureau heeft staan kan ze zich zo een halfuur vermaken, de holle stekels, de getande spiralen, de diepe ingang; het is een woud van stekels, holtes en texturen; het is een koninkrijk.

Aan één stuk door beweegt ze met haar handen, ze verzamelt, graaft, onderzoekt. De borstveren van een opgezette mees zijn onbeschrijfelijk zacht, zijn bek is zo scherp als een naald. Het stuifmeel op de meeldraden bestaat niet echt uit poeder, maar meer uit kleine balletjes olie. Als je iets écht aanraakt, zo leert ze – de schors van een plataan in de tuinen, een opgeprikt vliegend hert op de afdeling Entomologie, de prachtig opgepoetste binnenkant van een kamschelp in dr. Geffards werkkamer – móét je er wel van gaan houden.

’s Avonds, als ze weer thuis zijn, bergt haar vader hun schoenen op in hetzelfde kastje, hangt hun jassen aan dezelfde haak. Marie-Laure loopt over zes gelijkmatig verdeelde isolatiestrips op de keukentegels om bij de tafel te komen; ze volgt een lint dat hij heeft gespannen van de tafel naar het toilet. Het avondeten serveert hij op een rond bord en aan de hand van de wijzers van een klok geeft hij aan wat erop ligt. Aardappels op zes uur, ma chérie. Champignons op drie uur. Dan steekt hij een sigaret op en gaat aan de slag met zijn miniaturen op een werkbank in de hoek van de keuken. Hij bouwt een maquette op schaal van hun hele buurt, de huizen met de hoge ramen, de regenpijpen, de *laverie* en de *boulangerie* en het kleine *place* aan het eind van de straat met zijn vier bankjes en tien bomen. Op

warme dagen zet Marie-Laure haar slaapkamerraam open en luistert ze naar de avond die neerdaalt over de balkons, gevels en schoorstenen, loom en vredig, net zolang tot de echte en de miniatuurbuurt zich in haar hoofd met elkaar vermengen.

Op dinsdag is het museum altijd dicht. Dan slapen Marie-Laure en haar vader uit en drinken ze koffie met veel suiker. Ze lopen naar het Pantheon of naar een bloemenmarkt, of langs de Seine. Zo nu en dan brengen ze een bezoek aan de boekwinkel. Hij geeft haar een woordenboek aan, een tijdschrift, een blad vol foto's. 'Hoeveel pagina's, Marie-Laure?'

Ze gaat met een nagel langs de rand.

'Tweeënvijftig?' 'Zevenhonderdvijf?' 'Honderdneegenendertig?'

Hij strijkt haar haar weg van haar oren; hij tilt haar boven zijn hoofd. Hij zegt dat ze zijn émerveillement is. Hij zegt dat hij haar nooit in de steek zal laten, nog in geen miljoen jaar.

Radio

Werner is acht jaar oud en loopt wat te rommelen in het afval achter een opslagschuur, als hij iets ontdekt wat eruitziet als een grote klos garen. Het bestaat uit een met draad omwonden cilinder tussen twee grenenhouten schijven. Aan de bovenkant steken er drie rafelige elektrische snoeren uit. Aan een ervan bungelt een klein koptelefoontje.

Jutta, zes jaar oud, met een rond gezicht en een warrige bos wit haar, gaat op haar hurken naast haar broer zitten. 'Wat is dat?'

'Ik denk,' zegt Werner, met het gevoel alsof er zich zojuist een deur naar de hemel heeft geopend, 'dat we een radio hebben gevonden.'

Tot nu toe had hij alleen nog maar af en toe een glimp van een radio opgevangen: een grote radiokast achter de kanten gordijnen van een functionariswoning; een draagbaar toestel in de slaapzaal van de mijnwerkers; een ander in de refter van de kerk. Nog nooit heeft hij er een aangeraakt.

Jutta en hij smokkelen het apparaat mee naar Viktoriastrasse 3 en bekijken het onder een elektrische lamp. Ze vegen het schoon, ontwarren de wirwar aan snoeren, spoelen de modder uit het koptelefoontje.

Hij doet het niet. Vol bewondering komen er andere kinderen bij hen staan, waarna ze langzamerhand hun interesse weer verliezen en besluiten dat het een hopeloze zaak is. Maar Werner brengt de ontvanger naar zijn zolderkamer en bestudeert hem urenlang. Hij sloopt er alles uit wat los en vast zit; hij spreidt de onderdelen voor zich uit op de vloer en houdt ze een voor een tegen het licht.

Drie weken nadat hij het apparaat heeft gevonden, op een zonovergoten middag waarop misschien wel alle andere kinderen van Zollverein buiten spelen, valt hem op dat er in het langste snoer, een dunne vezelkabel die honderden keren om de centrale cilinder gewonden zit, meerdere kleine breukjes zitten. Langzaam, nauwgezet, wikkelt hij de kabel van de spoel af, brengt het kronkelige geheel naar beneden en roept Jutta naar binnen om de eindjes voor hem

vast te houden terwijl hij de breukjes aan elkaar vastmaakt. Vervolgens windt hij hem weer om de spoel.

‘Eens even kijken,’ fluistert hij. Hij drukt de koptelefoon tegen zijn oor en laat wat hij bestempeld heeft tot zendernaald heen en weer gaan over de spoel.

Hij hoort een sissend geruis. Dan, diep vanuit de koptelefoon, klinkt er een stroom van heldere klanken. Werners hart staat even stil; het geluid lijkt te weergalmen in zijn hoofd.

Het geluid verdwijnt even snel als het was gekomen. Hij verschuift de naald een halve centimeter. Meer geruis. Nog een halve centimeter. Niets.

In de keuken staat Frau Elena brooddeeg te kneden. Op straat staan wat jongens te roepen. Werner laat de zendernaald heen en weer gaan.

Ruis, ruis.

Hij staat op het punt om Jutta het koptelefoontje te geven wanneer hij – kraakhelder en zonder een spoortje ruis, ongeveer halverwege de spoel – een strijkstok met vlugge, krachtige streken over de snaren van een viool hoort schieten. Hij probeert de naald helemaal stil te houden. Er komt een tweede viool bij. Jutta kruipt dichterbij; met ogen als schoteltjes kijkt ze haar broer aan.

Een piano volgt de violen op de voet. Dan komen de houten blaasinstrumenten. De snaarinstrumenten razen voort, met de blazers er fladderend achteraan. Er volgen nog meer instrumenten. Fluiten? Harpen? Het liedje gaat razendsnel, lijkt haast over zichzelf te struikelen.

‘Werner?’ fluistert Jutta.

Hij knippert met zijn ogen; hij vecht tegen de tranen. De woonkamer ziet er nog hetzelfde uit als altijd; twee ledikantjes onder twee Latijnse kruisjes, stof dat rondzweeft in het gat van de haard, twaalf lagen verf die van de plinten afbladderen. Het borduurwerkje van Frau Elena’s besneeuwde Elzasdorpje boven de gootsteen. Maar nu is er muziek. Alsof er, in Werners hoofd, een microscopisch klein orkestje tot leven is gewekt.

Het voelt alsof de kamer langzaam om hem heen begint te draaien. Zijn zusje spreekt zijn naam nu dringender uit, en hij drukt de koptelefoon tegen haar oor.

‘Muziek,’ zegt ze.

Hij houdt de naald zo stil als hij kan. Het signaal is zo zwak dat hij, ook al is de koptelefoon maar vijftien centimeter van hem verwijderd, helemaal niets van het liedje meekrijgt. Maar hij kijkt naar het gezicht van zijn zusje, onbeweeglijk op haar oogleden na, en in de keuken steekt Frau Elena haar handen, wit van de bloem, omhoog terwijl ze Werner met een schuin hoofd onderzoekend aankijkt, en twee oudere jongens komen naar binnen gerend en blijven stilstaan, omdat ze voelen dat er iets veranderd is, en de kleine radio staat roerloos tussen hen in op de vloer, met zijn vier poorten en loshangende antenne, als een wonder.